

A VALLÁSSZABADSÁG VÁROSÁBAN

ÍRTA:

SZENTIMREI JENŐ

TÓTH ISTVÁN: A TOROCKÓSZENTGYÖRGYI VÁRROMOK

A szabadságharc előtt és alatt Jókai erdélyi útjait nem jelzik nyomok. Eddig ismert adataim sehol említést nem tesznek arról, hogy a márciusi napok Jókaija Erdélyben járt volna. Bizonyosra veszem azonban, hogy összeköttetések fűzték Erdélyhez, Erdélyben élő barátjaihoz. Czakó Zsigmondhoz vezetnek a szálak, a fiatalon meghasonlott, sokat ígérő drámaíróhoz, aki fölött utóbb emlékbeszédet is ő tart az Akadémiában. Czakó Zsigmond lánya pedig Medgyes Lajoshoz, a dési reformátusoknak a maga korában jónevű költőpapjához ment nőül, akivel Petőfi, Arany és Tompa sűrű levelezésben állottak. Ha emlékezetem nem csal, Jókai is. E leveleknek meg kell lenni Medgyes Lajos egyik ma is élő leányának birtokában, aki pár évvel ezelőtt újságcikkben említést tett róluk. Utánuk nyomozni tehát nem lesz nehéz feladat, a levelek napfényre hozásával pedig becses szolgálatokat lehetne tenni az irodalomtörténetnek.

A szabadságharc leveretését követő esztendő Jókai is bujdosásban tölti. 1851-ből bukkan fel a második erdélyi nyom a Nagyenyedi Albumban, amelynek szerkesztésében résztvesz, hogy munkájával járuljon a lerombolt Enyed újjáépítéséhez. Ebben az albumban jelenik meg „Koronát szerelemért” című elbeszélése. 1853-ban kezdi bejárni Erdélyt. Ez első erdélyi útjáról legpontosabb följegyzéseink Kolozsvári tartózkodásáról számolnak be. Innen pedig a további s legismertebb nyomok Aranyostordába vezetnek. Itt töltött hosszabb időt s ha nem is olyan ünnepélyes külsőségek közt, de itt sem volt kevésbé szívesen látott vendég, mint Kolozsvárt. E látogatások emlékeinek leírói sokban eltérnek egymástól. Van, aki úgy tudja, hogy egyidőben csaknem évről-évre megfordult Torockón s ilyenkor Tordán is, mások kevesebb látogatásról tudnak s valószínűleg ezek járnak közelebb a valósághoz. Aki Jókai munkamódját csak valamennyire ismeri, az utóbbi állításnak fog igazat adni. Az ő hatalmas és szuverén fantáziájának nem volt szüksége arra, hogy regényeinek környezetrajzához minden bokrot feltétlenül megismerjen, azonban a felületesség vádjával sem szabad elhamarkodottan előhozakodni. A

környezet megrajzolásában mindig kellő alapossággal járt el s ahova nem tudott eljutni, vonatkozó könyvek egész arzenálisát hívta segítségül. Egyízben nem kevés büszkeséggel írja magáról, hogy útleírásokban és etnográfiai művekben aligha múlja felül gazdagságban az övét magánkönyvtár Magyarországon.

Az Egy az Istenhez s más erdélyi tárgyú műveihez az inspirációt ugyancsak könyvekből merítette Jókai. Orbán Balázs Torockóról készült nagy aprólékosságú, színekben és epizódokban bővelkedő munkája szinte kínálva-kínálja a témákat a történelem feldolgozásában kedvet találó belletristának. Más részről a történetíró Kővári László is sok más erdélyi históriára hívta fel a figyelmét, nemcsak műveiben, de a köztük fennálló szoros baráti viszony révén személyes érintkezéseik alkalmával is. Gyallay Domokos, aki a háborút megelőző években Tordán tanárkodott s lelkes buzgalommal gyűjtögette a Jókaira vonatkozó emlékeket, az Egy az Isten inspirálásában az unitárius Kővárit tartja nagyobb részesnek.

Mikor kezdett Jókai az unitárus regény témájával foglalkozni? Erre a véletlen szerencse folytán egy kezeink közt levő eredeti Jókai levél ad pontos választ. Ebből megtudjuk az első biztos dátumot is Jókai aranyostordai látogatásáról. A levél a koltói Teleki Sándor grófhoz volt intézve és szószerint így hangzik:

Kedves barátom!

Ha isten is úgy akarja, az idén csakugyan eljutok hozzád. Ugyanis augusztus 3-án este megyek Kolozsvárra, onnan 5-én Toroczkhóra. Az unitárius atyafiakról kell mértéket vennem, mert egy regényt akarok reájuk szabni. Azontúl aztán rendelkezésedre állok s ha otthon talállak vagy szárazon vagy gőzön csak eljutok valahogy. Hogy a konfúziót teljessé tegyem Domahidy Ferinek is irtam: már most azt nem tudom, hogy hol kapom meg? Azt szeretném különösen sejteni, hogy Kolozsvárról tengelyen rövidebb-e az út hozzád, vagy vasúton, Nagybányának kerülve? Majd meg tudom azt ott helyben.

Isten áldjon meg kedves. nőddel és gyermekeiddel együtt, ezt kívánja velem együtt a feleségem is. Ölel

B füred. 26 \7. 76.

*igaz barátod
Jókai Mór.*

E levél 1898 óta Berkessy Márton kolozsvári államvasúti felügyelő tulajdona. Sógorának Tanay Gusztáv nagyváradi jogszigorló-

Fredes Barátság

Isten, így akarja, az idén csahygaré
aljánál hozza. Regényes csahygaré, János
esse megyek Kolozsvárra, onnan is idén.

Ferencváros. Az igazság, az igazságot kell
mégis senki, most egy regényt akar
rajuk írni. Munkát után remélhetően
sokra állni, a ha sokan találják meg

rájuk, vagy éppen csak eljött valahogy
Hogy, a csahygaré, a csahygaré, regényes, János
János is ismét, most azt nem akarom

hogy, ha legyen meg? Az igazság, az igazságot
regényes, az igazságot, az igazságot, az igazságot
é az is, az igazság, az igazságot, az igazságot

Kérem! Majd meg-minden egy ott helyben
Isten adja meg, kedves vőddel és gyer-
mekeddel együtt, az igazság, az igazságot

a jelenlegi is. Ölel

1898. 26. 7.

János Barátság

János Barátság

Jókai levele gróf Teleki Sándorhoz,
melyben bejelenti, hogy tanulmányútát fog tenni „Egy az Isten” regényéhez.

nak hagyatékában fedezte fel, minden különösebb feljegyzés nélkül. Csak sejtí, hogy a fiatalon elhalt Tanay fiú, aki mindenféle különlegességeknek szenvedélyes gyűjtője volt, nagybátyjától, a hasonló nevű budapesti neves színésztől kaphatta, kivel Teleki Sándor gróf barátságot tartott. Ez a Teleki Sándor pedig azonos a Petőfit Koltón vendégül látó litteráris hajlamú gróffal, a negyvennyolcas ezredessel, aki az emigrációból való visszatérése után teljesen elvonult Koltóra, emlékeit rendezgetni. A levelet a centenárium alkalmából mai tulajdonosa a budapesti nemzeti múzeumnak szándékszik ajándékozni, a Jókai relikviákhoz való csatolás végett.

* * *

... Jókai tehát 1876-ban volt először Tordán.

A kisvárosban ma is sok minden emlékeztet a nagy meseköltőre.

Ez a régi város nemcsak a róla gyártott rossznyelvű anekdotákról nevezetes. Itt sok-sok mondani valója van a köveknek is. Ma gáz sistereg a kályhákban és külön városrészt foglalnak el a gyár - telepek, melyek új jelentőséget adnak a városnak, ahol hajdan bévé religiókról, kapuszám szerinti adózásról, három nemzet uniójáról s más országépítő kérdésekről folyt a szó Erdélyország tanácsában. Itt a kövek emlékezni tudnak és emlékeztetni. Melyik ifjú János királyra, melyik Apafy úrra, melyik Jósika Miklósrá, a regényíró főnemesre. Amott a főtéren az a szép emeletes kőház nemes homlokával, most bizonyára Jókai Mórról álmodik az enyhe télutói verőfényben, minthogy éppen százestendeje született az a nagy-nagy álmodó, akit negyven esztendővel ezelőtt maga is falai közt üdvözölhetett.

Ma már vannak derekabb, nagyobb cifrasággal, több kényelmetességgel megépített emeletes házak a tordai főtérnek ezen a során is, meg a túlsón is. Mégis ez uralkodik a térségen, ahogy erdőben a százados tölgy uralkodik a maga komoly méltóságával a hirtelen nőtt és hamar pusztuló nyíreken. Ha már erre járunk, míg Pap Domokos megörökítené skicckönyvében a „palota” nyugodt arányosságú homlokzatát, hallgassuk ki a még élő emlékezőket, mit őriztek meg pár elfutó nap élményeiből emlékeik között Jókairól, aki már félig legenda, de aki él itt ma is az emlékezetekben és talán még a főtéri palotát is túléli, pedig azt ugyancsak megépítették az ó-tordai Veress familia ükei.

... A kortársak utcájában járunk. Csendes utca ez a Fötér háta megett, szép kertes úri házakkal. Ha nem csalódom, Jósika Miklós-utcának hívták ezelőtt. Most Joan Ratiuról nevezték el. Az utcának ez mindegy, éppen úgy kanyarog most is, mint ezelőtt s a benne lakók is alighanem régi emberek. Mintha összebeszéltek volna.

— Nem kell ebből az utcából kimennie se — biztat Lőrinczy Dénes nagytiszteletű úr, az egyistenhívők esperese — mind itt laknak, szinte egymás mellett: Csegezy táblabíró, aki Vele ült a székeren a tordai hasadék felé menet, aztán nem messze tőle Czákó ügyvéd, aki ott volt a fogadtatásnál, meg a banketten és vele csaknem szemközt az Albert János fia, mindjárt az új polgári iskola mellett.

Hogyan folyt le a tordai vendéglátás, azt a ma is élő résztvevők egyöntetű elbeszéléseiből így rajzolhatjuk meg:

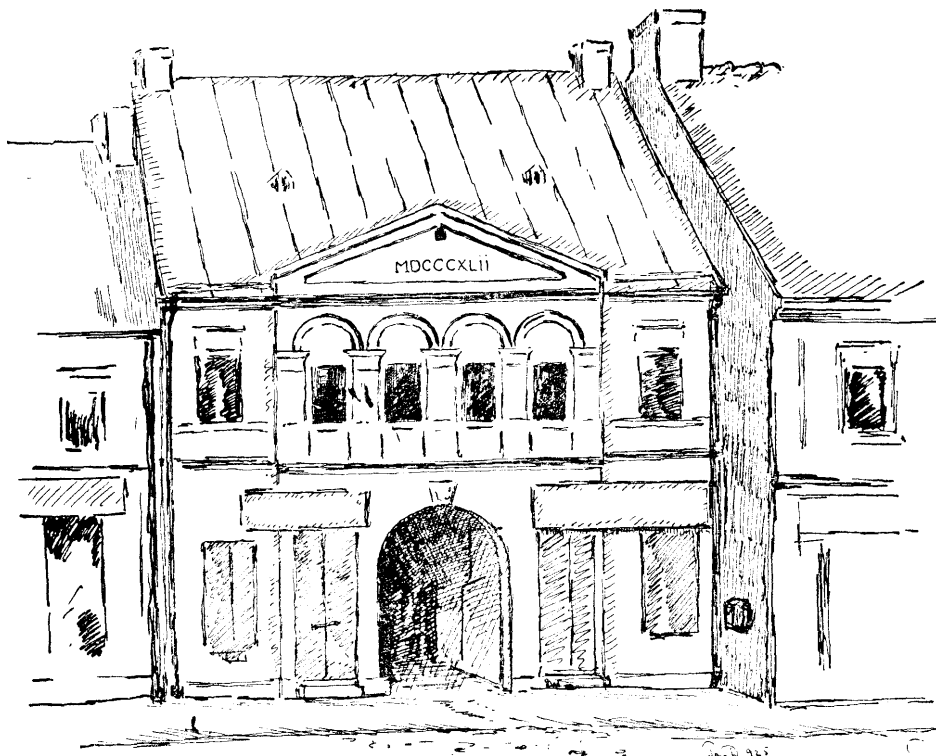
A költő Veress Dénes főszolgabírónál szállt meg, de sok időt töltött Albert János unitárius lelkész társaságában is. Mindkét férfiú érdekes alakja a hetvenes évek Tordájának, akikről érdemes bővebben is megemlékezni.

Ótordai Veress Dénes a régi joviális megyei urak közül való főszolgabíró, majd később alispán volt. Nagyon népszerű unitárius férfiú s népszerűsége titkára nem nehéz rátapintani. Nőtlen volt a főszolgabíró úr élete fogytáig, lányos mamáknak reménység, menyecskéknek gáláns szórakoztató. S bár nőtlen, nagy házat visz a főtéri „palotában”, mely a mai szemmel is derék, móddal megépített úri hajlék. Jó módban él s nem kisebb emberek számítják barátjaik közé, mint idősb Andrassy Gyula, akinek járavízi vadászatain sűrűn és szívesen látott vendég. A főtéri „palota” nem néptelen, rideg aglegény-szállás. A főbíró úr megosztja házat és javait fiatalabb testvéreivel, kik közül öccse, Veress Ferenc, ma is élő tordai lakos. Nagy trakták estek, vármegyékre szólók, a főtéri rezidencián s természetes, hogy Jókai tiszteletére is megnyíltak a kamarák és pincék s előkerült a „legendás bor.”

De tartsunk rendet. Albert János tiszteletes urat is illik bemutatnom, aki a maga vármegyéjében talán még az alispánnál is népszerűbb. Az unitárius irodalom is büszke rá: ő írta a legszebb imakönyvet az egyisten hívei számára. Kellemes társalgó, anekdotákban kifogyhatatlan s csak természetes, hogy névnap, keresztelő, disznótor nem eshetett meg Albert János nélkül és ebben a nemunitáriusok

sem tettek kivételt. Jókait hamarosan összehozták a népszerű tiszteletessél, aki nem is úszta meg szárazon ezt az ismeretséget. Epi-zódfigura lett az egyik Jókai-regényben.

Veress Dénesnél javában készülődtek a jeles vendég tiszteletére rendezett lakomához, amelyre Jókai a tiszteletes társaságában érke-

A tordai Veress-ház homlokzata

zett meg a városból. Karonfogva jöttek, vidáman diskurálva s a konyha előtt a pap tréfásan beszólt a sürgő-forgó szakácsnének:

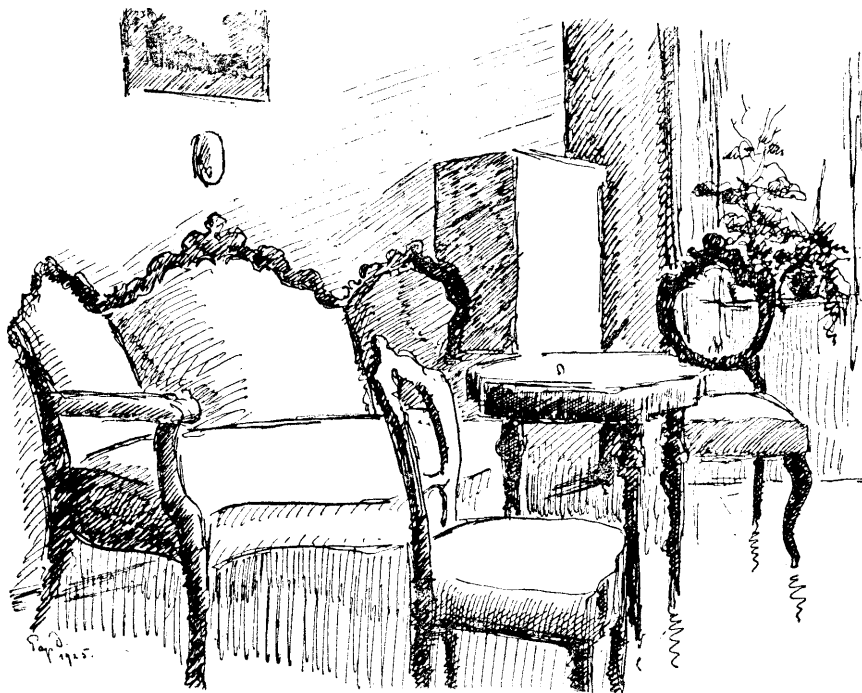
— No Anikó lelkem, kitettél-e magadért? Mert ilyen vendéget gazdád se lát mindennap vacsorára!

Ez a diskurzus lett Albert tiszteletes úr veszte. Nemsokára viszontláthatta magát nyomtatásban, mint közkedvelt vidéki tiszteletest, aki arról híres, hogy minden háznál a környéken névszerint ismeri

a szakácsnét. és azután szórói-szóra az Anikóval folytatott párbeszéd következett. Ezen aztán sokáig mulattak Tordán.

Most térjünk vissza Veress főbíró úrhoz meg a „legendás bor”-hoz. Ez a felséges ital megérdemli a nyomdafestéket, mert a harmincas években, mikor Ferencz császár fiatal nejével Kolozsvárról Tordára is átrándult, a főbíró úr apja a felséges uralkodó párnak ebből a borból hozatott fel, amely már akkor is nevezetes, öreg

A Veress-ház vendégszobája, ahol Jókai szivarozott

aszú volt. Ezek után magas vendégnek kellett annak lenni, akit a Veress famíliában a legendás borból megkínáltak s Jókait — úgy látszik — érdemesnek tartották erre a tisztségre.

(Gyallay Domokos is — szinte ivott belőle. Veress Ferenc ígérte meg a tordai tanár uraknak, hogy felhozat a legendás borból, ha a fiai leéretté válnak s a tordaiak sokáig évődtek a tanárok rovására, hogy „vájjon megkóstolják-e a legendás bort”? De a Veress-

fiuk — mondja Gyallay — nyilván nagyon jó tanulók voltak amúgyis s a legendás bornak századunkra átmentett maradványai súlyos ezresekért eladásra kerültek, mielőtt a szomszédos tanári gégeken lecsúszhattak volna.)

A Veress Dénes vacsorájáról datálódik a két változatban is feljegyzett paróka-anekdota. Az egyik szerint Jókai úgy köszöntötte volna fel a nőket, hogy addig éljenek, míg az ő haja ki nem hull s mikor ezt a tordai hölgyek megütkezve kevesellették, lekapta fejről a parókát:

— Akkor örökké fognak élni hölgyeim, mert az én hajam sohasem fog elhullani, mint hogy nincs mi elhulljon.

A másik verzió úgy állítja be az esetet, hogy az akkori divat szerint, autogramm helyett, egy fűrtöt kértek a hölgyek a költőtől emlékébe s erre kapta volna le a parókáját:

— Íme hölgyeim az összes hajamat felajánlom önöknek. Osztozkodjanak.

A lakomát követő napon kirándulást rendezett az alispán úr vendége tiszteletére a tordai hasadékhöz. A kocsin Albert tiszteletes úr tartotta szóval Jókait. Egyik anekdotát végezte a másikat kezdte s a szemtanuk szerint Jókai már az oldalát fogta a nevetéstől. Ennek a kocsikázásnak is vannak írott nyomai. Az Üstökös-ben, melyet azidétt még nagy kedvvel szerkesztett Jókai, a tiszteletes jóizű anekdotái sorra megjelentek, nagy tetszésére a tordaiaknak.

Csak sajnálni lehet, hogy Gyallay Domokosnak a szemtanuk ajkáról összegyűjtött feljegyzései elkallódtak, de útmutatás nyomán nem lesz nehéz ezeket az élő tanukat újra felvonultatni. Csegezi Mihály nyugalmazott táblabíró, Czákó László ügyvéd, Nagy Balázs banktisztviselő, Nagy Zsigmondné úrasszony és Ferenczy Ferenc volt rendőrkapitány még részint rokoni, részint baráti jussal vendégei voltak az alispáni lakomáknak s hátha ezen a nyomon elindulva még néhány érdekes Jókai-emlékre rábukkanhatunk Tordán?